

Atf: Kaya, V. C. (2022). İstiklâl Marşı Tartışmaları'nın Yüz Yılı: Sahiplenilmeyen Milli Ethos ve Ulus İnşası Problemi. *İctimaiyyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2, ss. 419-431.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
14 / 04 / 2022
Kabul / Accepted
16 / 08 / 2022

İstiklâl Marşı Tartışmaları'nın Yüz Yılı: Sahiplenilmeyen Milli Ethos ve Ulus İnşası Problemi

Century-old Independence March Discussions: Disowned National Ethos and the Problem of Nation-Building

Vefa Can KAYA^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Milli marşlar milletlerin kimliğini ve karakterini, hedeflerini ve arzularını ortaya koyan ulusal sembollerdir. Sosyolojik açıdan inşa edilmiş nesnelere olarak ulusal sembollerini imal eden ve dağıtımını sağlayarak meşruiyet kazanmasını sağlayan toplumsal aktörler ise siyasal seçkinlerdir. Bu çerçevede siyasal seçkinlerin milli marşların inşa edilmesi ve benimsetilmesi sürecinde marşların toplumu bağlayıcı ve birleştirici işlevinden faydalanma istekleri bütün marşlarda ortak özellik olarak karşımıza çıkar. Bir şiirin milli marş olarak kabul edilmesi, benimsenmesi ve tartışılması süreci, inşa edilen ulusal kimliğe ilişkin önemli ipuçları sunar. Bu makalede, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmaların yüz yıllık seyri Türk siyasi tarihi bağlamında ve ulus inşası problemi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çerçevede tartışmaların seyri takip edildiğinde, resmi ideoloji ile milli marş arasında açılan makasın giderek derinleştiği ve oluşan boşluğun 1970'li yılların politik ortamında genç kuşaklar arasında yayılan radikal ideolojilere eşlik eden alternatif ideolojik marşlar tarafından doldurulduğu görülmektedir. 12 Eylül darbesi ile toplumsal ve siyasal alanda yeni bir ulusal birlik ideolojisi kurmak isteyen siyasal seçkinlerin milli marşını siyasal şiddet aracı olarak kullandıkları ve buna tepki olarak İstiklâl Marşı'nın baskıcı ve otoriter devlet anlayışıyla özdeşleştirildiği bir ortamın oluştuğu ifade edilebilir. Sonuç olarak İstiklâl Marşı tartışmalarının yüz yıllık seyri üzerinden Türkiye'de ulusal kimlik sorununun derinleştiği ortaya konmaktadır.</p>	<p>National anthems are national symbols that reveal the identity and character of nations, their goals and aspirations. The social actors who manufacture and distribute national symbols as sociologically constructed objects are political elites. In this context, the desire of the political elites to benefit from the binding and unifying function of the anthem in the process of constructing and adopting the national anthems is a common feature in all marches. The process of accepting, adopting and discussing a poem as a national anthem provides important clues about the constructed national identity. In this article, the hundred-year course of the debates on the National Anthem will be discussed in the context of Turkish political history and the problem of nation-building. In this context, when the course of the debates is followed, it will be revealed that the gap between the official ideology and the national anthem gradually deepened and the gap created was filled by the ideological anthems accompanying alternative ideologies among the younger generations in the political environment of the 1970s. It is stated that with the September 12 military coup, the political elites who wanted to establish a new national unity ideology in the social and political field used the national anthem as a means of political violence, and in response to this, an environment emerged in which the national anthem was identified with the oppressive and authoritarian understanding of the state. As a result, it is revealed that the national identity problem in Turkey has deepened over the course of the 100-year-old national anthem debates.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Milli Marşlar, İstiklâl Marşı, Ulusal Kimlik, Kemalizm, Milliyetçilik</p>	<p>Keywords</p> <p>National Anthems, Turkish National Anthem, Nation Building, Kemalism, Nationalism.</p>

^a Arş. Gör., Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Email: vefa.kaya@samsun.edu.tr.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş: Sosyal Bilimlerin Nesnesi Olarak Milli Marşlar

Bütün milli marşlar ortak bir ikili işleve sahiptir: Kendi içlerinde milletleri birleştirici, bütünleştirici, bağlayıcı bir fonksiyon icra ederken, milletlerarası çerçevede milletlerin ayırt edici, karakteristik özelliklerini ortaya koyarlar. Bu bağlamda marşlar, bir milletin kimliğini ve karakterini, iktidardakiler tarafından ortaya konduğu şekliyle ruh halini, arzularını ve hedeflerini temsil ederler. Marşlar bir milletin “kartvizitine” dönüşür. Milletlerin kendilerini birbirlerinden ayırdıkları veya kimlik sınırlarını yeniden doğruladıkları modern işaretlerdir. Milli marşların okullarda öğretilmesi ve resmi törenlerde okunması ile ülke nüfusunun genelinde yaygınlaştırılması söz konusu birleştirici, bütünleştirici işlevinden faydalanma hedefinin bir ürünüdür. Böylece devlet seçkinleri milli marşa diğer vatansever şarkılarda olmayan özel bir meşruiyet kazandırır. Sosyolojik açıdan inşa edilmiş nesnelere olarak ulusal sembollerini imal eden ve dağıtımını sağlayarak meşruiyet kazanmasını sağlayan toplumsal aktörler ise siyasi seçkinlerdir. Siyasi seçkinler bu sembollerini, karşılaştıkları toplumsal koşullara ve halka yansıtmak istedikleri hedeflere göre dönüştürürler (Cerulo, 1989: 76-80). Siyasi seçkinlerin modern ulus devlet inşa süreçlerinde bir ulusal kimlik oluşturmak, var olan ulusal kimliği güçlendirmek ve bütünleştirmek için kullandıkları ulusal semboller içerisinde en önemlileri bayrak ve milli marşlardır. Bu açıdan bir ülkedeki milli marş tartışmaları o ülkenin ulus inşası ile toplumsal ve siyasal dinamikleri hakkında önemli bir analiz nesnesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmalar ulus inşası¹ problemi çerçevesinde tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. İstiklâl Marşı'na ilişkin literatüre bakıldığında milli marş ile ilgili tartışmaları içeren metinlerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Turinay'ın çalışması (2007), Erken Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı üzerinden yaşanan tartışmaları ve milli marş değiştirme çabalarını dönemin aktörleri üzerinden ele alan, polemik yönü ağır basan önemli bir metindir. Öztürkçü (2015), Mehmet Âkif'in vefatından sonra dönemin öne çıkan edebiyat dergilerinden biri olan Yeni Adam'da Âkif hakkında aydın ve edebiyatçı çevrelerin görüşlerini incelemektedir. Arabacı ve Şahin ise (2018), tek parti döneminde İstiklâl Marşı'nı değiştirme çabaları üzerine müstakil bir eser ortaya koymuştur. Bu çalışma ise, Erken Cumhuriyet dönemine yoğunlaşan milli marş üzerine tartışmaları Türk siyasal hayatı bağlamında ve ulus inşası problemi çerçevesinde incelemektedir.

İstiklâl Marşı, ilk kabul edildiği zamandan bugüne kadar sürekli tartışmaların odağında bir marş olmuştur. Bu tartışmaların yüz yıllık süreçte hangi eksende yürütüldüğü ve hangi dönemlerde nasıl farklılaştığı meselesi, Türk siyasal hayatında yaşanan dönüşümlere ve milli kimlik problemine ayna tutmaktadır. Bir başka deyişle İstiklâl Marşı tartışmaları, Türkiye'nin ulus inşasında karşılaştığı sorunları, imkân ve sınırlılıkları ortaya koyması açısından önemli bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda makalenin amacı, ulus inşası problemini tarihsel bir bağlam içerisinde İstiklâl Marşı ile ilgili tartışmalar üzerinden değerlendirmektir. Böylece çalışmanın, İstiklâl Marşı'na ilişkin tartışmaların bütününe kapsama iddiasından uzak bir biçimde, Türk siyasal hayatı

---

¹ Ulus inşası kavramı, ulusun modern çağda ortaya çıkmış sosyal bir kurgu olduğu argümanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda literatürde yaptıkları kuramsal çalışmalarla milliyetçilik araştırmalarını etkileyen Benedict Anderson (1983), Ernest Gellner (1983) ve Eric Hobsbawm'ın (1991) ulusun modern bir kurgu olduğu fikrinde birleştikleri görülmektedir (Arslan, 2012: 395-396). Bu yaklaşımın karşısında, ulusun tarih öncesi kökenlere sahip sosyal ve tarihsel bir gerçeklik olduğu, bu bağlamda ulusun milliyetçi ideolojinin bir icadı olmadığı ve milliyetçiliği yaratan kaynağın ulus olduğu düşüncesi vardır. Bu yaklaşım tarihi yardıma çağırarak ulusların doğal bir biçimde gelişim gösterdiğini vurgulamaktadır (Kerestecioğlu, 2007: 312-313). Bu makalede ulus kavramı tarih öncesi veya tarih-üstü bir hakikat olarak değil, modern çağda ortaya çıkmış tarihsel bir entite olarak ele alınmaktadır.

bağlamında ideoloji ve siyasal seçkinlere odaklanan bir çerçevede üzerinden meseleyi incelemeye çalıştığı ifade edilmelidir. Bu çerçevede İstiklâl Marşı ile ilgili tartışmaları dönemleştirerek incelemek işlevsel olacaktır. Bu çalışmada milli marş tartışmaları, Erik Jan Zürcher'den mülhem bir tasniflendirme (Zürcher, 1993) ile 1923-1960 yılları arasındaki dönem için birinci, 1960-1980 arası dönem için ikinci ve 1980 sonrasındaki süreç için üçüncü cumhuriyet dönemi üzerinden ele alınacaktır². Bu üç dönemde yaşanan tartışmaların değişen eksenini, ulusal kimlik problemi açısından Türkiye'nin hangi evrelerden geçtiğini göstermektedir.

2. Birinci Cumhuriyet Döneminde (1923-1960) Milli Marş Tartışmaları: “Canavar” Batı İmgesinin Reddi ve Seküler Milliyetçilik

İstiklâl Marşı yüz yıl önce milli mücadelenin en çetin koşullarında kabul edilmiş bir marştır. İstiklâl Marşı ilk kez 1 Mart 1921 tarihinde Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından TBMM kürsüsünde okunmuştur. Meclis zabıtlarında ilk okunduğu sırada büyük bir coşkuyla sürekli biçimde alkışlandığı ve İstiklâl Harbi devam ettiği için “Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda” mısraından sonra inşaallah sadaları yükseldiği ifade edilmektedir (TBMMZC, D:1, C:9, s.13-14, 1 Mart 1921). İstiklâl Marşı kendisini doğuran tarihsel koşullar açısından bakıldığında milli mutabakat metni hüviyetinde olmasına karşın kabul edildiği günden beri sürekli tartışılmaktadır. Nitekim 12 Mart 1921 tarihinde İstiklâl Marşı'na yönelik ilk itiraz TBMM'de kabul edildiği sırasında bazı milletvekillerinden gelmiştir. Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey, milli marşların halkın içinden çıkması gerektiğini ifade ederek ödül konarak yarışma münasebetiyle ısmarlama yazılmış bir şiirin milli marş olamayacağını ifade eder. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise Akif Bey'in para ödülü olduğu için müsabakaya katılmadığını, ancak ödül şartının kaldırılmasıyla şiiri yazdığını aktarır. Daha sonra söz alan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise, Hamdullah Suphi Bey'in marşın kabulü için acele etme kararına iştirak etmediğini, İstiklâl Marşı'nın milletin ruhundan doğma bir marş olmadığını ifade ederek şiirin bir edebiyat komisyonuna havale edilmesi gerektiğini ifade eder. Tunalı Hilmi'nin şiiri değiştirme gayretleri sonuç vermeyince, İstiklâl Marşı ezici çoğunluk tarafından milli marş olarak kabul edilir. İlk marş tartışmasıyla ilgili önemli olan husus, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in İstiklâl Marşı şiirinin halkta karşılığı olup olmadığı tartışmasına dair söylediği çarpıcı sözlerdir: “Bahusus ki arkadaşlar ısmarlama sözü ve halkın tercümanı olmaz sözü yanlıştır. Çünkü halkın temsilcileri olan sizlerin huzurunda okunan şiirin yüksek heyetiniz üzerindeki azami tesirine bendeniz de şahit oldum. Eğer halk üzerine olan tesirini anlamak için kendi kalbimizden başka miyarımız varsa o başkadır. Eğer halkın teessürünü kendimiz anlayacak olursak halkın kalbini de anlamış oluruz”. (TBMMZC, D:1, C:9, s.88, 12 Mart 1921). Bu açıklama dönemin hâlet-i ruhiyesini ve siyasal atmosferi açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Milletin temsilcisi olan vekiller ile millet arasında kurulan özdeşleşim seçkinler ile halk arasındaki ikiliğin görünmez hale geldiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda İstiklâl Harbi'nin henüz kazanılmadığını ve ülke içinde sosyo-politik kontrolün en düşük seviyede olduğunu hatırlamak gerekir. O halde İstiklâl Marşı, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmiş büyük bir imparatorluğun esasını teşkil eden bir milletin ölüm-kalım mücadelesini yansıtmaktadır. Böylece milletin bizatihi kendisinin dönemin askeri, siyasal ve entelektüel seçkinleriyle birlikte siyasal ve toplumsal bir özne olarak milli mücadelede yerini aldığı bir sürece işaret eder.

TBMM'de büyük bir coşkuyla, defalarca ayakta dinlenilerek kabul edilen İstiklâl Marşı'nın 1925 gibi oldukça erken bir tarihte değiştirilmeye çalışıldığı, bu amaçla yeni bir yarışma düzenlendiği

² Zürcher'in (1993) tasnifinin bu çalışmada tercih edilmesi, Türk siyasal hayatında askeri darbe dönemleri sonrası oluşan siyasal rejimler arasındaki süreksizlik ve kopuşların radikal bir biçimde ifade edilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

bilinmektedir³. Dönemin kültür müdürü ve 1925 yılında gerçekleşen devlet marşı yarışmasının sorumlusu olan Dr. Hamit Zübeyir Koşay kendi el yazısıyla yazdığı marş şartnamesinde İstiklâl Marşı'nı şöyle değerlendirmektedir: “Âkif Bey'in şiirinde, “medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” gibi gazetelerde kıyl ü kali mucib olan ibarelerden ma'ada Türklüğe sembol olacak bir marşta Türk kelimesi bir defa olarak geçmez. Âkif Bey'in İstiklâl Marşı mücadele günlerinin bir hatırası olarak yaşamalı, merasimlerde ve mekteplerde söylenmelidir. Fakat devlet marşının güftesi yüce Türk milletinin medeni gaye ile yürüdüğünü, Cumhuriyete istidlal ettiğimiz manayı ve Türk milletini saadete ulaştıranlara umumi tarzda şükran ifade etmelidir” (Arabacı ve Şahin, 2018: 136-137). Bu açıklamaların ardından devlet marşının merasimlerde ayakta kalacak zevatın yorulmaması için daha kısa olması ve milli marş güfte ile bestesinin ümit saçacak surette neşeli olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu şartname dönemin Millet ve Akşam gazetelerinde 13 Kasım 1925 tarihinde resmen duyurulmuştur (Arabacı ve Şahin, 2018: 138-141). Bu açıklamalardan hareketle İstiklâl Marşı'nın Cumhuriyet'in radikal batılılaşma projesiyle çatıştığı için değiştirilmek istendiği söylenebilir. Böylece 1925 gibi oldukça erken bir tarihte İstiklâl Marşı'nın artık milli mücadelenin bir “hatırası” olarak, meşakkatli ve mücadele dolu günlerin bir nostaljisi olarak değerlendirildiği dikkat çekmektedir. İstiklâl Marşı'nın değiştirilmek istendiği 1925 yılının sonlarında Akif'in Mısır'a bir nevi sürgün olarak gitmek zorunda kalması da bu açıdan manidardır. İki olay arasında bir irtibat olup olmadığına dair elimizde herhangi bir veri olmamasına karşın İstiklâl Marşı ve Akif üzerine tartışmaların Akif'in Mısır'a gitmesiyle daha fazla alevlendiği açık bir şekilde söylenebilir. Akif'in 1936 yılı sonunda hasta olarak ülkeye dönmesi ve kısa süre içinde ölmesinin akabinde ise İstiklâl Marşı'nın kaldırılması yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde özellikle Nurullah Ataç'ın Akif'i ve İstiklâl Marşı'nı ele alan eleştiri yazıları öne çıkmaktadır. Ataç'a göre istiklâl fikri Türkiye için artık aşılımış bir ideali temsil eder. Milli marşta yer alan yoğun dini semboller ve Batı medeniyeti karşıtlığı, yüzünü Batı'ya ve çağdaş uygarlığa dönmüş bir Türkiye'nin ideallerine uygun düşmemektedir (Turinay, 2007: 81). Ataç'ın alevlendirdiği tartışmayla milli marşın yeniden kaldırılması gündeme gelmiştir. 1938 yılının başlarında Ulus Gazetesi'nde yeni bir milli marş yazılması için yarışma düzenlenmiştir. Ancak kamuyounda tepki uyandırmamak için söz konusu yarışma, onuncu yılda yapıldığı gibi Cumhuriyet'in onbeşinci yıl kutlamalarına özel olarak kullanılacak bir onbeşinci yıl marşı olarak ilan edilmiştir. Daha sonra kazanan eserin İstiklâl Marşı'nın yerine yeni bir milli marş olarak benimsenmesi planı benimsenmiştir (Turinay, 2007: 86-87). Daha önce tıpkı Akif'e yapılan milli marş teklifi gibi ilgili dönemde Falih Rıfkı Atay bu yarışmaya katılması için büyük şair Necip Fazıl'a teklif götürmüştür. Necip Fazıl yarışmanın iptal edilip marşı kendisinin yazması koşuluyla teklifi kabul etmiş ve nihayetinde Büyük Doğu Marşı'nı yazmıştır.⁴ Ancak Atatürk'ün ağırlaşan hastalığı nedeniyle marş kendisine takdim edilememiş ve İsmet Paşa'nın Reis-i Cumhur olmasıyla proje rafa kaldırılmıştır (Arabacı ve Şahin, 2018: 130-131).

Akif'le ilgili tartışmalarda dönemin aydınlarında ikili bir ruh hali göze çarpmaktadır. Bir yandan Akif inkılâpların düşmanı bir islâmcı olarak yaftalanır ancak aynı zamanda samimi bir vatansever şair, yobaz olmayan bir müslüman, şahsiyet sahibi bir kişilik ve en önemlisi kendi kuşağı arasında 1908 Jön Türk Devrimi'nden Milli Mücadele döneminin sonuna kadar tarihin “doğru tarafında” yer almış

³ 1925 yılında İstiklâl Marşı yerine yeni bir devlet marşı seçmek için bir müsabaka düzenlenmesi, 2008 yılında Kasım Kocabaş isimli bir öğretmenin internet üzerinden satın aldığı belgelerin incelenmesiyle ortaya çıktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kasım Kocabaş, *Sandıktan Çıkan Belgelerle İstiklâl Marşı'nın İstikbal Mücadelesi*, İstanbul, 2016.

⁴ Süreçle ilgili Necip Fazıl'ın tanıklığını içeren ayrıntılı bilgi için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbîâli*, İstanbul, 1975.

bir aydın figür olarak telakki edilir. Falih Rifkî'nin Akif hakkındaki yazısı dönemin aydınlarının bu tutumunu çok iyi yansıtır:

“Birçok fikirlerde birleşemediğimiz Akif'in, bizden asla ayrılmayan tarafı, şerefli ve müstakil bir millet görmek davası idi. Akif kara softaların birbirinde gördüğümüz zilletlerin hepsinden uzak kalmıştır. Bizim fikirlerimize düşmanlığı, onu asla, vatana aykırı bir politika işine sürüklememiştir. Akif, şerefli ve müstakil bir millet olmamız için, fikirlerinin zaferini istiyordu. Halbuki şerefli ve müstakil bir millet olmamızı, bizim fikirlerimizin zaferi temin etmiştir. Akif şimdi milli marş güftesinde hayal ettiği İstiklâl Türkiye'sinin topraklarında yatıyor. İnandığı Allah'tan bu Türkiye'nin mes'ut ve kudretli kalmasından başka hiçbir şey dilemeyerek ölmüştür” (Atay, F. R. (1937, 20 Ocak). Yedi Gün; aktaran Turinay, 2007: 82).

Akif'e yönelik bu ikili bakış açısını İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Akif'in ölümünün ardından Yeni Adam Dergisi'nde Akif hakkında yapılan ankette bulmak mümkündür. Anket, Akif'in ölümünden iki buçuk ay sonra Yeni Adam'ın 167 ve 172. sayılar arasında yayınlanan, dönemin önemli şair, yazar ve devlet adamlarından oluşan 22 kişilik bir gruba sorulan 7 soruya verilen cevaplardan oluşmaktadır. Ankette “çok mühim sayılan” yedi soru şunlardır: 1. Âkif milliyetçi bir şair midir, İslâmcı bir şair midir? 2. Âkif bir sınıf şairi midir, yoksa halk şairi midir? 3. Âkif'in Türk inkılâbına hizmeti var mıdır? 4. Âkif'in edebiyata teknik bakımdan hizmeti olmuş mudur? 5. Âkif'in memleketten uzaklaşmasını nasıl izah edersiniz? 6. Eserlerinde sosyal bir tez var mıdır? 7. Âkif'in insanî olan tarafları var mıdır? (Öztürkçü, 2015: 10-11). Ankette özellikle üç, dört ve beş numaralı soruların açık bir şekilde olumsuz yargı yüklü sorular olduğu görülmektedir. Akif'e yönelik olumsuz tutumu daha iyi anlayabilmek için 12 Nisan 1937'de Abdülhak Hamit'in ölümü üzerine sona erdirilen Akif anketinden hemen sonra aynı dergide çıkan Abdülhak Hamit anketine bakmak yeterlidir. Hâmit'in eserlerindeki kelimelerin sayısı kadar ağaç dikmek istediğini belirten Baltacıoğlu'nun yazarlara Hâmit için sorduğu 7 soru şunlardır: 1. Hâmit'in ölümü karşısındaki intibalarınız nedir? 2. Hâmit'in Türk edebiyatına getirdiği yenilikler nelerdir? 3. Hâmit en büyük Türk şairi midir? 4. Hâmit'te muayyen bir felsefi görüş var mıdır? 5. Hâmit'in eserleri arasında en değerlisi hangisidir? 6. Hâmit'in eserleri bütün insanlığın malı sayılabilir mi? 7. Hâmit'in eserleri yabancı dile çevrilmeli midir? (Öztürkçü, 2015: 12-13). Yeni Adam Dergisi'nin Akif'e karşı olumsuz bir tavır içerisinde olduğu Abdülhak Hâmit örneği ile kıyaslanınca açıkça görülmektedir. Anket içerisinde yer alan Akif'in Türk inkılâbına hizmeti olup olmadığı sorusu ise İstiklâl Marşı'nın gündeme gelmesine neden olmuştur çünkü bu soruya olumlu cevap verenlerin en önemli dayanağı milli marş olmuştur. Örneğin Peyami Safa, “İstiklâl Harbi, Türk inkılâbının başlangıcı sayıldıkça İstiklâl Marşı bu inkılabın tarihinde yer alacak eserdir” ifadesiyle milli marşın inkılâba hizmet olduğunu iddia eder. Şükufe Nihal, Zekeriya Sertel ve Yaşar Nabi ise soruya olumsuz yanıt vererek Akif'in inkılâba hiçbir hizmeti olmadığını ifade ederler. Olumsuz yanıtlar arasında Suphi Nuri İleri'nin İstiklâl Marşı hakkında yaptığı eleştiri milli marş tartışmalarının yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Nuri'ye göre bu marş Türklerin hakiki duygu ve düşüncelerini yansıtmaz, hatta insana yüksek ve kuvvetli bir heyecan vermez. Coşturan, ağlatan ve güldüren cinsten müspet ve dinamik bir marştan ziyade uyutan, menfi ve statik bir marştır. Eleştirilerini doğrudan yazara yönelten Suphi Nuri, İstiklâl Marşı'ndaki duygu eksikliğinin nedeninin şairin bizatihi kendisi olduğunu vurgular: “Zaten Âkif, Türk'ün milli heyecanını duysa, anlasa ve sevse idi bizi bırakıp Mısır'a gitmezdi. Âkif nerede, millilik nerede, milli heyecan nerede?” Ankete katılan Nurullah Ataç da anketin devam ettiği günlerde Akşam gazetesindeki köşesinde Suphi Nuri'yi destekleyerek milli marşı eleştirir (Öztürkçü, 2015: 19-24). Bu ankete katılanların dile getirdiği görüşlerden hareketle Osmanlı'nın son döneminde doğmuş ve Milli Mücadele'ye bilfiil katılmış olan kuşak için Akif'in ve İstiklâl Marşı'nın bir turnusol işlevine sahip olduğu söylenebilir. İnkılâpları ve resmi ideolojiyi

önceleyen aydınlar medeniyet savunusu üzerinden İstiklâl Marşı'na ve Akif'e karşı bir pozisyonda yer almışlardır. İnkılâpları destekleyip desteklememenin ötesinde milli mücadeleye ve uğruna savaşılan değerlere sadakatle bağlı kalanlar ise Akif'i ve İstiklâl Marşı'nı desteklemekten geri durmamışlardır. Burada dar bir ideolojik kamplaşmanın ötesine işaret etmek gerekir⁵. Bu açıdan örneğin Nazım Hikmet'in Kurtuluş Savaşı Destanı adlı şiirinde "Akif inanmış adam / büyük şair" diyerek İstiklâl Marşı'nı anti-emperyalist bir söylem içerisinde savunan çizgisi, İstiklâl Marşı tartışmalarının ideolojik denklemlere ve kültürel çatışmaya indirgenmemesi gerektiğini göstermektedir⁶.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve ardından çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte milli marşın değiştirilmesi gündemden düşmüştür. İstiklâl Marşı değiştirilememiş olsa da gerek yapılan tartışmaların muhtevası gerekse şiirin bütünsel anlamını muğlaklaştıran bestesi İstiklâl Marşı'nın milli mutabakat metni olmasının önüne set çekmiştir. Kısaca radikal bir batılılaşma programı benimsemiş resmi ideolojinin talep ettiği seküler ulus kimliğine dayalı, Batı'yla ve değerleriyle barışık, daha kısa ve daha neşeli bir ulusal marş isteği, resmi çevrelerde İstiklâl Marşı'nın kaldırılmasına kadar varan tasarımlara yol açmıştır. Türkiye'nin istikbalinin Batı uygarlık alemine intibak etmek olduğuna inanan Cumhuriyet rejimi, İstiklâl Marşı'nın ortaya koyduğu canavar Batı imgesini unutturmayı amaçlayan bir siyaset izlemiştir. Rejimin öngördüğü ulus inşası ile İstiklâl Marşı'ndan çıkan millet ideali arasındaki tezatlığın milli marşın gençlik üzerinde etkisinin zamanla azalmasına yol açtığı söylenebilir.

İstiklâl Marşı'nın serencamı ile genç kuşaklar arasındaki ilişki bu açıdan önem taşımaktadır. Akif öldüğünde devlet töreni yapılmayan ve yok sayılan milli şairin cenazesine İstanbul Üniversitesi'nin idealist gençlerinin sahip çıktığı bilinmektedir. Ancak ilerleyen süreçte inkılaplar doğrultusunda batılılaşmış genç kuşakların İstiklâl Marşı'ndan ve Akif'ten giderek daha fazla uzaklaştıkları söylenebilir. Akif hakkında yazdığı biyografide Mehmet Emin Erişirgil'in 1947 yılında Halkevleri'ndeki bir toplantıda gençlerin İstiklâl Marşı hakkındaki eleştirel görüşlerini içeren tanıklığı düşündürücüdür. Marşın "korkma" diye başlaması ve çok yavaş olması gibi eleştiriler getiren bir gencin "İstiklâl Harbi artık geçti, şimdi mesut bir hayata girdik. Bu hayatın marşını istiyoruz." şeklinde serzenişte bulunması ve akabinde ona destek olan başka bir gencin, "Ben, softa Mehmet Âkif'in marşını söylerken hele o şiirde, "Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, "Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar?" mısrası olduğunu düşünürken doğrusu utanıyorum bu asırda Türk'üm demeye..." ifadeleri, 1945 sonrası Cumhuriyet kuşaklarının İstiklâl Marşı'na yönelik değişen menfi tutumlarını göstermektedir (Erişirgil, 2017: 331-332).

⁵ İnkılâpları savunan ve resmi ideolojiye bağlı kalan Mithat Cemal Kuntay'ın Mehmet Akif'in biyografisi, kişiliği ve sanatını ele aldığı eserinin (2010) literatürde Akif hakkında yazılmış en önemli eserlerden biri olması, İmparatorluğun son döneminde doğan aydın kuşak arasında Akif'in ideolojiler-üstü müstesna konumunu göstermektedir.

⁶ İsmet Özel, Nazım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nın 1965 yılı ilk baskısında yer alan "büyük şair" mısraının büyük şairliği Mehmet Akif'e yakıştıramayanlar tarafından sonraki baskılarda sansür edildiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, İ. (2001, 13 Şubat). İade-i İtibar, *Yeni Şafak*. Edebiyat araştırmacısı Beşir Ayvazoğlu da "büyük şair" mısraının çıkarıldığını fark etmiş, ardından İsmet Özel'in keşfini okuyunca hâlâ işleyen bir sansür mekanizması olduğunu ortaya koymuştur: Ayvazoğlu, B. (2017, 20 Temmuz). Nâzım'a Göre Yahya Kemal ve Âkif, *Karar*.

3. İkinci Cumhuriyet Döneminde (1960-1980) Radikalizmin Yükselişi: İstiklâl Marşı Protestoları ve Alternatif Marş Arayışları

1960'lı yıllar, Türk siyasal hayatında farklı siyasal çizgilerin ayrıştığı ve ideolojik farklılaşmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu ayrışmalar ve ideolojik çatışmaların derinleşmesi aynı zamanda siyasal hareketlerin merkezden uzaklaşmasına ve radikalizmin yükselişine zemin hazırlamıştır. DP döneminde başlayan ekonomik kalkınma sürecinin bir sonucu olarak köyden kente göç, kentleşme, 1961 Anayasası'nın yol açtığı liberal siyasal ortam gibi pek çok faktörün birleşmesi sonucu ortaya çıkan ideolojik bölünmeler toplumsal ve siyasal değişimlere neden olmuştur (Heper, 2018: 189-190). Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1960'lı yılların sonlarına doğru Türkiye'de siyasi partilerin bölünerek çoğalma ve kutuplaşma eğilimine girdikleri söylenebilir. Adalet Partisi çatısı altında birleşen muhafazakâr, milliyetçi ve islâmci çizgiler, 1960'ların sonuna gelindiğinde kendi bağımsız politikalarını izlemek üzere ayrı partiler kurmuşlardır. Bu çerçevede 1969 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin MHP'ye dönüşmesi ve böylece milliyetçilerin bir parti etrafında toplanması, 1970'de ise Erbakan'ın liderliğinde parti içinde islâmci kanadın ayrılarak Milli Nizam Partisi'nin kurulması ve aynı yıl DP'nin mirasını sahiplenen Sadettin Bilgiç ile Ferruh Boybeyli çevresinde toplanan grubun AP'den ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmaları Türk sağında yaşanan bölünmeleri açık bir biçimde göstermektedir (Demirel, 2017: 51-62). Benzer bir ideolojik bölünme ve ayrışma durumunun Türkiye solunda da aynı dönemlerde yaşandığı söylenebilir. 1961 yılında kurulan ve parlamentoya girebilmiş ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi, 1965 seçimleri öncesinde İnönü'nün "ortanın solu" açıklamasıyla CHP'nin siyasal yelpazede merkez solda bir parti olarak konumlanmasına neden olmuştur. Böylece CHP çok partili hayata geçişten sonra ilk kez bürokratik tutuculuğu aşarak kendi siyasal çizgisini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu durum CHP'nin doğal müttefiki olarak kabul edilen bürokrasi, ordu, üniversiteler ve aydın çevrelerin birliğinin bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Güncel siyaset alanında da CHP içerisinde ortanın solu çizgisine muhalefet eden ve Atatürkçülüğün sağcı bir yorumunu benimseyen bir grup, 1967 yılında Turhan Feyzioğlu önderliğinde CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuştur. Daha sonra yapılan siyasal ittifaklarla ismi Milli Güven Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değişen siyasal akımın önemi, Kemalizmin farklı yorumlarının yeni siyasal partilerin kurulmasına yol açabilecek kadar kendi içinde bölünmeye uğradığını göstermiş olmasıdır. Böylece tek-partili dönemden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar seçkinler arasında birleştirici bir unsur olan Kemalizm, süreç içinde siyasal seçkinler için ortak ideoloji olma vasfını kaybetmiştir (Özbudun, 1995: 26-27).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra milli marşın değiştirilmesi yeniden gündeme gelse de böyle bir teşebbüs halkın taleplerine duyarlı olması gereken bir demokratik siyasal rejim içerisinde akim kalmaya mahkum olmuştur. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde artık İstiklâl Marşı'na yönelik sorgulamaların devlet seçkinlerinden ziyade çeşitli siyasal akımlara mensup çevrelerden gelmeye başlaması dikkat çekicidir. Bu çerçevede ilgili dönemde sosyalistlerin ve islâmcıların milli marş reddetme eğilimine girmeleri ve alternatif marş arayışları önem kazanmaktadır. Bu dönemde esasında erken Cumhuriyet döneminden farklı olarak kamuoyunda güçlü bir İstiklâl Marşı ve Akif tartışması yoktur. İstiklâl Marşı, radikalleşmiş genç kuşaklar arasında, şairi Mehmet Akif'ten ve muhtevasından soyutlanarak devletin resmi ideolojisi olarak algılanmaktadır. Milli marş çeşitli siyasal gerekçelerle reddedilmekte ve alternatif marş arayışıyla başka ülkelerin tecrübelerine bakılmaktadır. Bu çerçevede 1960'ların sonlarından itibaren radikalleşen sosyalist gençlerin İstiklâl Marşı'na karşı süreç içerisinde bir tepki geliştirdikleri görülmektedir. 1970'li yılların sonlarında solun ideolojik olarak güçlü olduğu okullarda milli marşın açıkça protesto edildiği sembolik olaylar yaşanmıştır. Bunlar arasında özellikle 8 Ağustos 1979 tarihinde ODTÜ'nün yeni öğretim yılında

devrimci öğrencilerin, “ırkçı ve gerici” buldukları İstiklâl Marşı okunurken ayağa kalmayı reddetmeleri ve İstiklâl Marşı bitince de Enternasyonel Marşı'nı söylemeleri dönemin basınında yoğun tartışma yaratmıştır (Kara ve İbanoğlu, 2011: 38). Bu tarz sembolik olayların gençler arasında ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, milli kimliği güçlendirmek ve toplumu bütünleştirmek adına inşa edilen ulusal sembollerden biri olan milli marşın fonksiyonunu icra edemediğini göstermektedir.

1970'li yılların politik atmosferinde İstiklâl Marşı'na yönelik reddedici tutum yalnızca sosyalistler arasında değil aynı zamanda İslâmcı genç kuşak arasında da yaygınlaşmıştır. Dönemin İslâmcı basınında 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin etkisiyle İnkılâp Marşı'na yönelik yoğun bir ilgi ve özlem söz konusu olmuş, bu çerçevede İslâmi bir marş olarak görülmeyen İstiklâl Marşı tartışmaya açılmıştır. Haftalık çıkan Tevhid ve Hicret gazetelerinde Selahaddin Eş Çakırgil ve Hüsnü Aktaş gibi dönemin İslâmcı yazarları İstiklâl Marşı'nı İslâmi olmadığı gerekçesiyle eleştiren makaleler yazmışlardır. Çakırgil yazısında İstiklâl Marşı'nın Türkiye için bir “consensus” olamayacağını ilan ederken, Hüsnü Aktaş ise “İstiklâl Marşı Tahrif Edilmiştir” başlıklı yazısında İstiklâl Marşı'nı Türkçü Hamdullah Suphi'nin tahrif ettiğini ve tahrif edilmiş şekilde TBMM'de okuduğunu, Akif'in kavmiyetçi görüşe sahip olmadığı için “kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet bu celâl” mısraını yazamayacağını, Akif'in bu sebeplerden ötürü şiiri Safahat'a dahil etmediğini iddia etmiştir. Bu tartışmalarda millet ve vatan kavramları seküler olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş, İstiklâl Marşı ise seküler ulus devletin milliyetçi ideolojisinin bir sembolü olarak algılanmıştır (Yeşil, 2021). İran Devrimi'nin etkisiyle 1970'li yılların sonunda İslâmcı aydınlar arasında İstiklâl Marşı ile ilgili yürütülen bu tartışmaların sembolik olarak önemli bir olayla sonuçlandığı söylenebilir. 6 Eylül 1980 günü Konya'da MSP'nin düzenlediği meşhur Kudüs'ü Kurtarma Mitingi'nde İstiklâl Marşı okunurken gruptan bazı kişilerin ayağa kalkmaması, 12 Eylül darbesinin gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Bu hadise İslâmi çevrelerde bir operasyon olarak görülse de, nihayetinde ilgili dönemde İstiklâl Marşı'na karşı İslâmcı bir duyarlılığın ortaya çıktığı ve kendisine uygun bir toplumsal zemin bulunduğu bir gerçektir. Bu açıdan 1970'li yılların sonuna gelindiğinde İstiklâl Marşı'nın erken dönem tartışmaların aksine resmi ideolojiyle uyuşmadığı için değil, bilakis resmi ideolojiyi yansıttığı için çeşitli ideolojilere mensup çevrelerce eleştirildiği söylenebilir. Sonuç olarak İstiklâl Marşı'nın 1970'li yıllardan itibaren belli çevrelerde sorgulanması ve alternatif marşlara yönelik eğilim, ideolojik çatışmaların ulusal kimliği nasıl aşındırdığını göstermektedir.

4. 12 Eylül ve Türk-İslâm Sentezi İdeolojisi: İstiklâl Marşı ile Toplum Zapt u Rapt Altına Almak

Kaotik anarşi ortamının ve siyasal şiddetin yaygın olduğu bir ortamda 12 Eylül 1980 tarihinde TRT Radyosu'nda çalınan İstiklâl Marşı ve Harbiye Marşı'nın ardından okunan Milli Güvenlik Konseyi bildirisiyle askeri darbe kamuoyuna ilân edildi. İstiklâl Marşı'na yönelik saygısız tutum ve davranışlar bahane edilerek darbenin meşruiyeti için kullanılan İstiklâl Marşı'nın 12 Eylül sonrası dönemde siyasal seçkinler için ulusal birliğin yeniden tesis edilmesinde önemli bir ulusal sembol olarak görüldüğü söylenebilir. Devlet seçkinleri için ulusal birliğin yeniden tesis edilmesi meselesinin yalnızca 1970'li yılların iç savaşı andıran sağ-sol çatışmaları nedeniyle değil aynı zamanda 1980 sonrası Üçüncü Cumhuriyet olarak ifade edilebilecek olan dönemde yükselişe geçen etnik ve dinsel taleplerin bastırılması için de önemli bir hedef olarak düşünüldüğü ifade edilebilir. Bu amaç doğrultusunda din dersleri yeniden zorunlu hale getirilerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamak adına dini ve milli bir söylem geliştirilmiştir. Bu çerçevede İstiklâl Marşı ilk kez 1982 Anayasası'nda değiştirilemez maddeler arasında yer alarak anayasal güvence altına alınmıştır. Böyle bir kararın alınmasında İstiklâl Marşı'nın ihtiva ettiği anlamdan ziyade törensel bir

hassasiyetle devlet otoritesinin sembolik olarak yeniden tesis edilmesi düşüncesinin rol oynadığı söylenebilir. Nitekim Danışma Meclisi Tutanakları'na bakıldığında, üyelerin okullarda sosyalist öğretmenlerin etkin olmasından ve okullardaki sosyal ortam aracılığıyla gençlerin Enternasyonel Marşı öğrenmesinden rahatsız oldukları görülmektedir. 1970'li yıllarda okullarda milli marşın okunmadığına ilişkin çeşitli söylentilerin giderek yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Danışma Meclisi'nde bir üyenin yeni anayasanın değiştirilemez maddeleri içerisinde İstiklâl Marşı'nın ve Türk bayrağının dahil edilmesi ile ilgili değerlendirmesi meseleyi açıkça ortaya koymaktadır:

“Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti hakkındaki 3 üncü madde ile getirilen açıklık ve yenilik, eski maddeye bayrağımızın şeklinin, millî marşımıza ait hükümlerin eklenmesinden ibarettir. Geçmişin acı tecrübeleri, yani ihtiyaç bu hükümlere yer verilmesini kaçınılmaz hale sokmuştur. Avrupa memleketlerinin bazılarının anayasasında var diye bayrağımızın al renginin Anayasaya konulduğu farz etmek yerine, yeşil bayrakla dolaşanlara, Taksim Meydanına kızıl bayrak çekenlere, istiklâl marşına saygı duymayan bir gençlik yetiştireceğim diyenlere atılmış ve atılması gerekmiş bir şamar olduğunu düşünmek daha yerinde olacaktır” (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C. 7, Birleşim: 121, Oturum: 1, s. 125 (5 Ağustos 1982)).

1980 öncesi anarşi ve terör ortamına karşı sert ve caydırıcı tedbirler alan 12 Eylül rejimi, otoriter yönetim tarzına uygun olarak 1970'li yıllarda siyasal sosyalizasyon sürecinden geçmiş olan gençlere milli marşın yeniden benimsetilmesini hoyrat ve acımasız yöntemlerle sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde İstiklâl Marşı hapishanelerde işkence aracı olarak okutulmuştur. Türk toplumunun hemen her kesimini ciddi bir biçimde etkileyen ve geride büyük travmalar bırakan 12 Eylül rejiminin uygulamaları, İstiklâl Marşı'nın kamuoyu nezdinde milletin bağımsızlık marşından ziyade otoriter devletin tektipleştirici resmi ideolojisini dayattığı bir marş olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda milliyetçi bir gençlik lideri ve siyasetçi olarak Muhsin Yazıcıoğlu'nun Mamak Cezaevi'ndeki tanıklığı İstiklâl Marşı'nın nasıl ilgili dönemde bir işkence aracı olarak kullanıldığını açık biçimde göstermektedir:

“Her gün koğuştta uygun adımla marş söyletilmeye başlandı. Önce çeşitli marşlar, ardından da İstiklâl Marşı söyletiliyordu. Marşlar okunurken baş yukarıda, gözler tavanda idi. Bu esnada bir asker copla karın bölgemize şiddetli darbeler indiriyordu. Bu öyle bir psikolojiydi ki, söylesek zorla İstiklâl Marşı söylemiş oluyorduk. Söylemesek, bu kez de İstiklâl Marşı'na saygısızlık olacaktı. Uğrunda canımızı vermek üzere yetiştiğimiz İstiklâl Marşı'mızı bize karşı cop gibi kullandılar. Bu iş öyle bir hâl aldı ki, bir grup İstiklâl Marşı söylerken, diğer grup ya yatıyor, ya kitap okuyordu. Böylece İstiklâl Marşı'nı sıradanlaştırdılar. Millî şuuru, millî refleksi kırmaya çalıştılar” (Yazıcıoğlu, 2006).

12 Eylül sonrası dönemde milli marşın bir işkence aracı olarak okutulması ulusal kimlik inşası bağlamında açıklanmaya muhtaç bir duruma işaret eder. Çağdaş milliyetçilik kuramları arasında milliyetçiliğin gündelik olarak üretimine ve yeniden üretimine odaklanan yaklaşımıyla öne çıkan sosyal psikolog Michael Billig'in (2002) “banal milliyetçilik” kavramı, kamu binalarının önüne bayrak asılması, resmi törenlerde milli marş okunması, ulusal basın tarafından kullanılan gündelik haber dilinin ulusal kimliğe işaret etmesi ve bayrak törenleri gibi gündelik hayatın olağan akışında gerçekleşen ve bu haliyle sıradanlaşarak görünmez hale gelen milliyetçi ritüellerin sıradan insanlar üzerindeki güçlü ideolojik etkisini ifade etmektedir. Milliyetçilik kavramının egzotik ve tutkulu örnekler üzerinden Batılı müesses ulusların uzağında, merkezin dışına itildiğini ve sosyal bilimlerin Batılı ulusların kendi milliyetçiliklerinin fark edilmemesini sağlayan düşünce alışkanlıklarıyla dolu olduğunu ifade eden Billig, Batılı toplumlarda ulus olma bilincinin sürekli bir biçimde yeniden üretildiğini vurgular (Billig, 2002: 15-19). Ulus olma halinin gündelik olarak yeniden üretildiğini,

ulusal “biz”i inşa eden hatırlatma ve tekrara dayalı ritüeller sayesinde vatandaşların gündelik yaşamlarına damgasını vurduğunu ortaya koyan Billig, böylece müesses Batılı ulusların aşikar olduğu için görünmeyen milliyetçiliğini çözümlenmeye çalışır.

Billig’in “banal milliyetçilik” kavramsallaştırması bağlamında düşünüldüğünde, 12 Eylül sonrası dönemde milli marşın hapishaneler başta olmak üzere çeşitli kamu kurumlarında baskı aracı olarak okutulmuş olması hadisesinin Türk ulusal kimliğinin krizine işaret ettiği ifade edilebilir. Bu durumun bir kriz olarak ifade edilmesinin nedeni ulusal kimliği yeniden inşa eden ve hatırlatan, gündelik hayat akışı içerisinde gerçekleşen marş okuma ediminin ideolojik gücünü sıradanlaştırılmış gündelik pratikten almış olmasıdır. Ancak söz konusu sıradanlaştırma ve görünmezlik durumu ortadan kalktığı ve askeri rejimin şiddete dayalı zorbalığı devreye girdiğinde milli marşın ulusal kimliği gündelik bağlamda inşa etmesi beklenen temel işlevi ortadan kalkar.

Nitekim 12 Eylül askeri rejiminin uygulamalarının bir sonucu olarak İstiklâl Marşı’nın 1980’li yıllardan sonra Cumhuriyet’in tek parti dönemi politikalarının bir temsili olarak görülmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda 2000’li yıllara gelindiğinde, entelektüel alanda kemalizm ve sistem eleştirilerinin yükselişe geçmesiyle birlikte 12 Eylül rejiminin anayasası tarafından korunan İstiklâl Marşı’nın da söz konusu eleştirilerden nasibini aldığını söylemek mümkündür. Bir başka deyişle kemalizm eleştirisi ve tek-parti dönemiyle hesaplaşma başlığı etrafındaki geniş torbanın içine milli marş da dahil edilmiştir. Son dönemlerde İstiklâl Marşı içinde “kahraman ırk” ifadesi geçişi için bazı kesimler tarafından ırkçı ve faşist olarak nitelendirilmektedir. Geçmişte milliyetçi ve batıcı siyasete uygun bulunmayan İstiklâl Marşı, 2000’li yıllardan itibaren etnik kimlik tartışmaları bağlamında kamuoyunda açık bir biçimde ırkçılıkla itham edilmeye başlamıştır⁷. O halde milli marşın anayasal olarak güvence altına alınmasının İstiklâl Marşı’nın toplum nezdindeki konumunu ve itibarını olumsuz bir yönde etkilediği sonucu çıkarılabilir. Böylece sivil bir milli mutabakat metni olma işlevinden daha fazla uzaklaştığı ifade edilebilir.

5. Sonuç: İstiklâl Marşı Tartışmalarının Değişen Ekseni ve Milli Kimlik Sorunu

İstiklâl Marşı, Cumhuriyet ilan edilmeden önce, İstiklâl Harbi yıllarında yazılmış ve kabul edilmiştir. Savaş yıllarının ürünü olduğu için milli mutabakat metni hüviyetinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak İstiklâl Marşı kabul edildiği günden itibaren her zaman tartışmaların odağında olmuştur.

İstiklâl Marşı’na ilişkin tartışmalar Türk siyasal hayatındaki gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu tartışmaların dönemin siyasal atmosferine ayna tuttuğu görülmektedir. 1930’lu yıllarda seküler bir ulus kimliği inşa etmek isteyen Cumhuriyet seçkinleri, kendi hedefleri açısından İstiklâl Marşı’nı elverişsiz bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Bu dönemde İstiklâl Marşı’nın değiştirilmesine yönelik uğraşlar başarılı olamadıysa da, İstiklâl Marşı’nın resmi çevrelerde ciddi bir rahatsızlığa yol açtığını söylemek mümkündür. Tabiri caizse Birinci Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı ile resmi ideoloji arasında kaydadeğer bir makas açılmış ve süreç içerisinde uygulanan politikaların bir sonucu olarak boşluk derinleşmiştir. Bu

⁷ Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 2006 yılının şubat ayında Akdeniz Üniversitesi’nde katıldığı bir konferansta İstiklâl Marşı hakkındaki sözleriyle milli marş tartışmalarını yeniden alevlendirdi. İstiklâl Marşı’nda geçen “kahraman ırkıma bir gül” ifadesinin ırkçı bir göndermeye sahip olduğunu ve ifadenin bütünleştirici bir ulusal marşa yakışmadığını ifade eden Dink, marşı söylerken o bölüm geldiğinde sustuğunu vurguladı (Haber 7, 2006). İstiklâl Marşı’nın böylece 2000’li yıllarda sık sık etnik kimlik tartışmaları bağlamında gündeme geldiği ifade edilebilir. Bu bağlamda son dönemin öne çıkan Türk tarihçilerinden Prof. Dr. Şükrü Hanioglu, Sabah Gazetesi’ndeki köşe yazılarından birini İstiklâl Marşı’nın ırkçı olup olmadığı tartışmasına ayırarak ırk kavramı başta olmak üzere kavramların sahip olduğu anlamların modernleşme süreci içerisinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır (Hanioglu, 2018).

politikaların doğrudan sonuçlarını yeni kuşak gençlerin yönelimleri üzerinde gözlemlemek mümkündür. Kemalizmin eğitilmiş genç kuşaklar için ortak bir seküler milliyetçi ideoloji olarak etkinliğinin azaldığı İkinci Cumhuriyet döneminde, birbirine rakip ideolojilerin radikalleşerek ülkenin fiilen iç savaşın eşiğine geldiğine tanık olunmuştur. Öğrenci radikalizminin ve siyasal şiddetin yükselişe geçtiği İkinci Cumhuriyet döneminde ulusal kimliğin parçalandığı aşırı politize olmuş bir kaotik ortam söz konusu olmuştur. İstiklâl Marşı'nı protesto eden radikal gençlerin ortaya çıkışı sembolik olarak ulusal kimliğin parçalanmış bir durumda olduğunu göstermektedir. Etnik ve dinsel kaynaklı meydan okumalarla başa çıkmak ve ulusal birliği yeniden tesis etmek isteyen 1980 sonrası siyasi seçkinlerin milli marşı devlet şiddetinin sembolik bir aracı haline getirmesi, Türkiye'de 1990'lardan itibaren milliyetçilik ve kemalizm eleştirisi üzerinden İstiklâl Marşı'na yönelik mesafenin belirli kesimlerde daha da artmasına yol açmıştır. Böylece artık çok farklı bir çerçevede radikal bir tavırla İstiklâl Marşı ırkçılıkla ve faşizmle özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Ancak süreç içinde tartışmaların muhtevasının gösterdiği değişkenlik en yalın şekilde milliyetçilik ve Mehmet Âkif meselesinde kendisini göstermektedir. 1930'lu yıllarda içinde "Türk" kelimesi geçmediği, seküler milliyetçi ve batıcı siyasete uygun olmadığı için eleştirilen İstiklâl Marşı, 1990'lı yıllardan sonra ırkçı ve faşist olarak yaftalanarak eleştirilmeye başlanmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde İstiklâl Marşı, yazarı Mehmet Âkif ile ilgili tartışmaların bir parçası hüviyetinde iken, 1970'li yıllardan itibaren yazarından soyutlanarak devletin resmi ideolojisi bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Mısır'a sürgün olarak gitmek zorunda bırakılan ve Arnavut kökenli olduğu gerekçesiyle 1930'lu yıllarda ırkçı ima ve göndermelere maruz kalan bir şairin mührünü taşıyan İstiklâl Marşı'nın, şairin hayatından tamamen soyutlanarak 2000'li yılların siyasal atmosferinde ırkçı ve faşist olarak damgalanması bir hayli ilginçtir.

Genel olarak bakıldığında, İstiklâl Marşı'nın ihtiva ettiği anlamsal çerçeveden her dönemin sonunda giderek daha fazla uzaklaştığı söylenebilir. İstiklâl Marşı'nın işaret ettiği siyasete ve inşa edilen ulusal kimliğe karşıt bir resmi ideolojinin söz konusu olması, Türkiye'de ulusal kimlik sorununun kısır iç çekişmelere yol açmasına neden olmuş görünmektedir. Tüm bu gelişmelere karşın, son yıllarda İstiklâl Marşı'nın tek parti döneminde birçok kez değiştirilmeye çalışıldığının ortaya çıkmasıyla birlikte İstiklâl Marşı tartışmalarını yeniden yazarıyla buluşturan bir gündemin oluşmaya başladığını söylemek gerekir. İstiklâl Marşı'nın yüzüncü yılının anısına Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'yle 2021 yılının "Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı" olarak kutlanması ve bu çerçevede çok sayıda anma etkinlikleri düzenlemesi, İstiklâl Marşı'nı resmi ideoloji bağlamının dışında tartışabilmek için önemli bir imkân oluşturmuştur. Bu bağlamda İsmail Kara'nın İstiklâl Marşı'nı bir düşünce tarihi metni olarak ele alan özgün çalışması (Kara, 2021) milli marşımızla ilgili dar ideolojik yaklaşımların ötesinde yeni araştırma gündemleri oluşacağını habercisidir.

Kaynakça

Meclis Zabıtları

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C.7, Birleşim: 121, Oturum: 1, s.73-96, (5 Ağustos 1982).

TBMMZC, D.1, C.9, T.B.M.M. Matbaası, s.13-14, (1 Mart 1921).

TBMMZC, D.1, C.9, T.B.M.M. Matbaası, s.85-90, (12 Mart 1921).

Sürelî Yayınlar

Atay, F. R. (1937, 20 Ocak). Yedi Gün

Ayvazoğlu, B. (2017, 20 Temmuz). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.karar.com/yazarlar/besir-ayvazoglu/nazima-gore-yahya-kemal-ve-akif-4506>]

Haber 7. (2006). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.haber7.com/guncel/haber/138484-bu-kez-istiklal-marsini-elistirdi>]

- Hanoğlu, Ş. (2018, 11 Kasım). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2018/11/11/istikl-marsini-okuyarak-irkcilik-mi-yapiyoruz>]
- Özel, İ. (2001, 13 Şubat). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ismet-ozel/iade-i-itar-46817>]
- Yazıcıoğlu, M. (2006, Eylül). [Erişim Tarihi: 27.01.2022; <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4162>]
- Yeşil, K. (2021, 27 Mayıs). [Erişim Tarihi 29.01.2022; <https://www.dunyabizim.com/istikl-marsi-tahrif-edildi-mi-makale,2243.html>]

Kitap ve Makaleler

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: reflection on the origins and the spread of nationalism*. London: Verso.
- Arabacı, C. ve Şahin, B. (2018). *İstiklâl Marşı'nı değiştirme çabaları ve milli şair'de dirilmek*. İstanbul: Çizgi.
- Arslan, E. (2012). Milliyetçilik. Atılgan, G. ve Aytekin, E.A. (Ed.), *Siyaset bilimi: kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* içinde (395-407). İstanbul: Yordam Kitap.
- Billig, M. (2002). *Banal milliyetçilik*. C. Şişkolar (Çev). İstanbul: Gelenek.
- Cerulo, K. (1989). Sociopolitical control and the structure of national symbols: an empirical analysis of national anthems. *Social Forces*, C. 68, S.1. Eylül. 76-99.
- Demirel, T. (2017). *Adalet partisi: ideoloji ve politika*. İstanbul: İletişim.
- Erişirgil, M.E. (2017). *İslâmcı bir şairin romanı: Mehmet Âkif*. Ankara: Atlas.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Heper, M. (2018). *Türkiye'de devlet geleneği*. İstanbul: Doğu-Batı.
- Hobsbawm, E. (1991). *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kara, İ. ve İbanoğlu, F. (2011). *Sessiz yaşadım: matbuatta Mehmet Âkif 1936-1940*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kara, İ. (2021). *Bir düşünce tarihi metni olarak İstiklâl Marşı*. İstanbul: Dergâh.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2007). Milliyetçilik: "uyuyan güzeli uyandıran prens"ten frankeştayn'ın canavarına. Örs, H. B. (Ed.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* içinde (307-350). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1975). *Bâbîli*. İstanbul: Büyük Doğu.
- Kocabaş, K. (2016). *Sandıktan çıkan belgelerle İstiklâl Marşı'nın istikbal mücadelesi*. İstanbul: Çizgi.
- Kuntay, M. C. (2010). *Mehmed Akif: hayatı-seciyesi-sanatı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). Türkiye'de devlet seçkinleri ve demokratik Siyasal Kültür. Özbudun, E. (Ed.), *Türkiye'de demokratik siyasal kültür* içinde (1-42). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Öztürkçü, İbrahim. (2015). "Mehmet Âkif'i nasıl bilirdiniz?" Âkif'in vefatından sonra yeni adam dergisi'nde yapılan anket. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 12. Güz. 7-51.
- Turinay, N. (2007). İki iktidar değişimi döneminde Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı tartışmaları (1937-1938). Doğan, M. D. (Ed.), *Mehmet Âkif, Türkiye'de modernleşme ve gençlik* içinde (78-95). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Zürcher, E.J. (1993). *Turkey: a modern history*. London: I.B. Tauris.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Flags and national anthems are the most important national symbols used by the political elites to create a national identity, strengthen and integrate the existing national identity in the modern nation-building processes. In this respect, national anthem debates in a country can be considered as an important object of analysis about the nation-building and social and political dynamics of that country. In this article, the debates on the Turkish National Anthem will be discussed from a historical perspective within the framework of the nation-building problem. Looking at the literature on the national anthem, it is seen that the texts containing the discussions about the national anthem are limited. This article, on the other hand, examines the debates on the national anthem, which generally focused on early republican period, in the context of Turkish political life and the problem of nation-building.

The Turkish National Anthem has been an anthem in the focus of constant discussions since its first adoption. The issue on which axis these debates have been conducted in a century and how they differed in which periods mirrors the transformations in Turkish

political life and the problem of national identity. In other words, the national anthem debates stand before us as important data in terms of revealing the problems, possibilities and limitations Turkey faces in nation-building process. In this context, the aim of the article is to evaluate the nation-building problem in a historical context through the discussions about the national anthem. In this respect, it will be functional to examine the discussions about the national anthem by periodizing. In this study, the national anthem debate will be addressed with a classification inspired by Eric Jan Zürcher (1993), through three republican periods (first between 1923-1960, second between 1960-1980, and third after 1980). The changing axis of the debates in these periods shows what phases Turkey has gone through in terms of the problem of national identity.

Conclusion

The Turkish National Anthem was written and accepted during the years of the War of Independence, before the Republic was declared. Since it is a product of the struggle for the independence, it is considered as a symbol of national consensus. However, the national anthem has always been at the center of discussions since the day it was adopted.

When the debates on the national anthem are evaluated together with the developments in Turkish political life, it is seen that these debates mirror the political atmosphere of the period. The Republican political elite, who wanted to build a secular national identity in the 1930s, considered the national anthem as an unsuitable tool in terms of their own goals. In this period, although efforts to change the national anthem were not successful, it is possible to say that the national anthem caused a serious discomfort in official circles. During the first republican period, a significant gap has opened between the national anthem and the official ideology, and as a result of the policies implemented the gap in the process has deepened. It is possible to observe the direct results of these policies on the tendencies of the younger generations. In the second republican period (1960-1980), when the effectiveness of Kemalism as a common secular nationalist ideology for educated younger generations decreased, it has been witnessed that rival ideologies have radicalized and the country has come to the brink of civil war. In this period when student radicalism and political violence were on the rise, there was an overly politicized chaotic environment in which national identity was fragmented. The emergence of radical youth protesting the national anthem symbolically shows that national identity is in a fragmented state. After the 1980 coup d'état the political elites, who wanted to deal with ethnic and religious challenges and re-establish national unity, have turned the national anthem into a symbolic tool of state violence. As a result of this situation, the distance towards the national anthem over the criticism of nationalism and Kemalism has increased in some circles. Thus, in a very different framework than in the past, the national anthem has begun to be identified with racism and fascism. However, the variability of the content of the discussions in the process shows itself in the simplest way in the issue of nationalism and the poet Mehmet Âkif. The national anthem, which was criticized in the 1930s for not including the word "Turk" and not being suitable for secular nationalist and westernist politics, has begun to be criticized after the 1990s by being labeled as racist and fascist. While in the early republican period, the issue of the national anthem was part of the discussions about its author, Mehmet Âkif, since the 1970s it has been isolated from its author and started to be discussed in the context of the official ideology of the state. It is quite interesting that the national anthem, which bears the seal of a poet who was forced to go to Egypt as exile and was exposed to racist allusions and references in the 1930s on the grounds that he was of Albanian origin, was completely isolated from the poet's life and stigmatized as racist and fascist in the political atmosphere of the 2000s. As a result, the fact that there is an official ideology opposed to the national politics pointed out by the national anthem seems to have caused the national identity problem in Turkey to lead to vicious internal conflicts.